

УДК 631.164.23

Калашнікова Т.В.*доктор економічних наук, доцент,
Харківський національний аграрний університет
імені В.В. Докучаєва***Калашніков А.О.***кандидат економічних наук,
Український ордена «Знак Пошани»
науково-дослідний інститут лісового господарства та агролісомеліорації
імені Г. М. Висоцького
Національної академії наук України*

ІНВЕСТИЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

INVESTMENT ENSURE OF DEVELOPMENT OF UKRAINIAN AGRICULTURAL SECTOR: STATE AND PROSPECTS

АНОТАЦІЯ

У статті досліджено тенденції змін показників інвестиційного забезпечення аграрного сектору країни та визначено вплив інвестиційного забезпечення на ефективність діяльності аграрної галузі. Розглянуто перспективи інвестиційного забезпечення розвитку аграрного сектору в умовах змін фіскально-бюджетної політики держави.

Ключові слова: інвестиційне забезпечення, розвиток, аграрний сектор, фіскально-бюджетна політика держави.

АННОТАЦИЯ

В статье исследованы тенденции изменения показателей инвестиционного обеспечения аграрного сектора страны и определено влияние инвестиционного обеспечения на эффективность деятельности аграрной отрасли. Рассмотрены перспективы инвестиционного обеспечения развития аграрного сектора в условиях изменения фискально-бюджетной политики государства.

Ключевые слова: инвестиционное обеспечение, развитие, аграрный сектор, фискально-бюджетная политика государства.

ANNOTATION

The article examines trends in indicators of investment maintenance of the country's agricultural sector and determined the effect of the investment to ensure the efficiency of the activities of the agricultural sector. The prospects of investment ensure of the agricultural sector's development were examined through changing in fiscal and budgetary policy.

Keywords: investment ensure, development, agricultural sector, fiscal and budgetary policy of the government.

Постановка проблеми. Інвестиційне забезпечення є найбільш важливою передумовою ефективного функціонування та розвитку суб'єктів аграрного господарювання, бо сприяє нарощуванню обсягів їх виробництва, збільшенню виробничого потенціалу, зростанню результативності галузі і зміцненню продовольчої безпеки країни; створює передумови розвитку соціальної сфери та підвищення родючості ґрунтів. Інвестиційне забезпечення розвитку сільськогосподарських підприємств слід трактувати як сукупність різноманітних умов, ресурсів, економічних механізмів, важелів і заходів, які забезпечують заданий перебіг інвестиційних процесів та у довготривалій перспективі приводять до зміни кількісних і структурних характеристик підприємства, його переходу у новий якісний стан та здатності протидіяти негативному

впливу зовнішнього середовища [1]. У зв'язку з цим розвиток аграрного сектору є метою, а інвестиційне забезпечення – одним із інструментів його досягнення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми формування, визначення сучасного стану, тенденцій змін та підвищення ефективності інвестиційного забезпечення розвитку аграрного сектору досліджувалися такими вченими, як, зокрема, В. Андрійчук, І. Вініченко, О. Гуроров, М. Добрянська, О. Захарчук, Л. Катан, М. Кісіль, М. Коденська, Ю. Лупенко, Л. Михайлова, О. Ролінський, П. Саблук, О. Шебаніна, Ю. Хвесик.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Попри значну увагу науковців до цієї проблеми, недостатньо уваги приділяється вивченню тенденцій змін інвестиційного забезпечення та його впливу на розвиток аграрного сектору, переосмисленню дії заходів державного регулювання на перспективи інвестиційного забезпечення аграрної галузі.

Мета статті полягає в оцінюванні впливу інвестиційного забезпечення на показники розвитку аграрного сектору; визначенні перспектив інвестиційного забезпечення розвитку аграрного сектору в умовах змін фіскально-бюджетної політики держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. Досить обґрунтованою науковцями є теза, що стійкий економічний розвиток й забезпечення конкурентоспроможності національної економіки загалом та її галузей зокрема значною мірою визначаються рівнем інвестиційної активності і передбачають як нарощування обсягів інвестицій, так і підвищення їх ефективності [2–6], а передумовою зростання інвестицій є наявність сприятливого макроекономічного середовища – відповідних темпів нарощування виробленого продукту та норми накопичення [7].

У процесі дослідження визначено, що інвестиції в основний капітал сільського господарства

за період 2000–2015 рр. зросли у 29,8 рази, тоді як інвестиції в економіку – лише у 10,1 рази. Щорічно обсяги інвестицій в сільське господарство збільшувалися на 1,65 млрд. грн. (рис. 1), що пояснюється підвищенням інвестиційної привабливості аграрного сектору економіки. Норма накопичення в сільському господарстві збільшилася на 3,6 в.п. (з 1,8% у 2000 р. до 5,4% у 2015 р.), або зростала щорічно на 0,27 в.п., тоді як частка інвестицій в економіку в структурі ВВП знижувалася на 0,06 в.п. Аграрний сектор, попри значні втрати інвестиційного потенціалу, демонструє достатню стійкість цього показника з певним погіршенням з 2013 р. Частка інвестицій в сільське господарство в структурі загальних інвестицій за досліджуваний період зросла з 3,6% до 10,7%, або на 7,1 в.п. Однак для аграрного сектору, внесок якого у ВВП у 2015 р. склав 27,5%, навіть таке нарощування не можна вважати достатнім.

З огляду на особливості сільськогосподарського виробництва дослідження інвестицій в основний капітал було здійснено у поєднанні з іншими факторами виробництва (земля та праця). Основну увагу під час проведення ана-

лізу приділено визначенню тенденцій зміни показників інвестиційного забезпечення (питомих інвестицій на одиницю площі угідь та одного працівника, питомих прямих іноземних інвестицій в сільське господарство) та оцінці їх впливу на рівень продуктивності праці, ефективності використання землі та ефективності діяльності загалом.

Для оцінки впливу показників інвестиційного забезпечення на розвиток аграрного сектору нами застосовано кореляційно-регресійний аналіз із використанням системи лінійних рівнянь регресії. Вибір результативних показників базувався на твердженні про те, що питомі інвестиції перш за все мають впливати на підвищення ефективності використання землі та праці, забезпечувати позитивну динаміку фінансового результату діяльності та рентабельності виробництва. Результативними було обрано такі ознаки:

1) y_1 – валова продукція сільського господарства у постійних цінах 2010 р. на 1 га с.-г. угідь, грн.;

2) y_2 – валова продукція сільського господарства у постійних цінах 2010 р. на 1 працівника, тис. грн.;

3) y_3 – рентабельність (збитковість) с.-г. виробництва, %;

4) y_4 – прибуток (збиток) на 1 га с.-г. угідь, грн.

До основних факторних ознак, що визначають рівень інвестиційного забезпечення, віднесено такі:

1) x_1 – інвестиції в основний капітал в сільському господарстві на 1 га с.-г. угідь, грн.;

2) x_2 – прямі іноземні інвестиції (ПІІ) в сільське господарство на 1 га с.-г. угідь, дол. США;

3) x_3 – інвестиції в основний капітал в сільському господарстві на 1 працівника, грн.

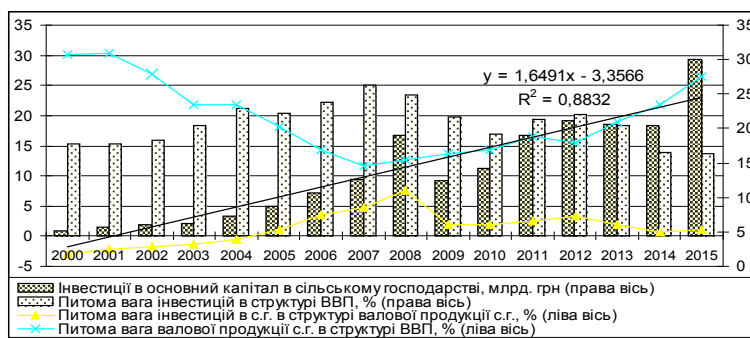

Рис. 1. Динаміка обсягів, питомих показників інвестицій та питомої ваги валової продукції сільського господарства в структурі ВВП України у 2000–2015 рр.

Джерело: розраховано авторами за офіційними даними [10]

Таблиця 1

Оцінка впливу інвестиційного забезпечення на показники ефективності діяльності в аграрному секторі України за 2000–2015 рр.

Результативні показники	Рівняння регресії	Коефіцієнт детермінації	F-критерій Фішера*
Валова продукція с. г. у постійних цінах 2010 р. на 1 га с.-г. угідь, грн.	$Y_1 = 4029,45 + 4,76 x_1$	0,835	70,936
	$Y_1 = 3898,12 + 106,32 x_2$	0,564	18,115
	$Y_1 = 4300,63 + 0,124 x_3$	0,823	65,159
Валова продукція с. г. у постійних цінах 2010 р. на 1 працівника, тис. грн.	$Y_2 = 33,355 + 0,279 x_1$	0,891	114,770
	$Y_2 = 22,524 + 7,235 x_2$	0,630	23,876
	$Y_2 = 51,292 + 0,008 x_3$	0,879	101,670
Рентабельність (збитковість) с.-г. виробництва, %	$Y_3 = 4,107 + 0,039 x_1$	0,630	23,877
	$Y_3 = 7,176 + 0,655 x_2$	0,184	3,154
	$Y_3 = 6,236 + 0,0012 x_3$	0,680	29,712
Прибуток (збиток) на 1 га с.-г. угідь, грн.	$Y_4 = -269,576 + 2,395 x_1$	0,648	25,754
	$Y_4 = 88,301 + 26,222 x_2$	0,082	1,249
	$Y_4 = -157,376 + 0,076 x_3$	0,742	40,315

* табличне значення F-критерію Фішера для вибірки обсягом 15 одиниць однофакторної моделі та рівня значущості $\alpha = 0,05$ становить 1,13 ($F_{табл.} = 1,13$)

Джерело: розраховано за офіційними даними [10]

За результатами регресійного аналізу найбільш щільний зв'язок було виявлено між показниками інвестиційного забезпечення та обсягами виробництва сільськогосподарської продукції (табл. 1).

Визначено, що зростання на 1 грн. інвестицій в основний капітал в розрахунку на 1 га угідь приводить до підвищення обсягів виробництва продукції на одиницю площі на 4,76 грн., на одного працівника – на 279 грн. Кожна гривня, додатково інвестована в основний капітал в розрахунку на 1 працівника, сприяє підвищенню ефективності використання угідь на 12 коп., продуктивності праці – на 8 грн. Зі зростанням ПП на 1 дол. США на одиницю площі, продуктивність 1 га угідь підвищується на 106,32 грн., 1 працюючого – на 7 235 грн. При цьому значення коефіцієнта детермінації підтверджує високий рівень залежності варіації ефективності використання угідь і особливо продуктивності праці від варіації показників інвестиційного забезпечення. Згідно з розрахунками загальні зміни обсягів виробництва продукції з 1 га на 83,5% зумовлені відмінностями у рівні питомих інвестицій на одиницю площі, на 82,3% – питомих інвестицій на 1 працівника. А коливання продуктивності праці на 89,1% пов'язані з варіацією інвестицій на 1 га, на 87,9% – варіацією інвестицій на 1 працюючого.

В результаті оцінки впливу рівня інвестиційного забезпечення на показники ефективності діяльності в аграрному секторі виявлено досить щільний зв'язок між факторними ознаками та абсолютною величиною фінансового результату на одиницю площі угідь, адже зі зростанням інвестицій на 1 грн. в розрахунку на 1 га питомий прибуток підвищується на 2,40 грн.; на 1 працюючого – на 8 коп. За умови нарощування ПП на 1 дол. США в розрахунку на 1 га збільшення прибутку становить 26,22 грн.

Рівняння регресії, якими формалізовано зв'язок між рентабельністю виробництва сільськогосподарської продукції та рівнем інвестиційного забезпечення, свідчать про те, що випадкові коливання прибутковості на 68% зумовлені варіацією питомих інвестицій на 1 працюючого, на 63% – варіацією питомих інвестицій на 1 га, лише на 18,4% – ПП на одиницю площі угідь. При цьому найбільш істотні резерви підвищення рентабельності (на 0,66 в.п.) закладено саме у додатковому залученні прямих іноземних інвестицій. Через фактичні значення F-критерію Фішера побудовані нами регресійні функції є адекватними і такими, що повною мірою відображають характер виявленого зв'язку.

З огляду на позитивний вплив інвестиційного забезпечення на показники діяльності аграрного сектору особливої ваги набувають питання визначення джерел його фінансування, що безпосередньо обумовлено дією ринкового механізму та заходами державного регулювання

і підтримки галузі. Визначено, що основним джерелом фінансування інвестицій в аграрному секторі є власні кошти виробників (понад 90%), що пов'язано зі зростанням показників ефективності діяльності аграрного сектору (рівень рентабельності у 2015 році становив 45,9%) та ускладненням доступу до банківського кредитування. Домінування в структурі джерел формування інвестиційного забезпечення власних коштів підприємств потребує переосмислення подальших перспектив нарощування ними інвестицій.

І є декілька причин цього. По-перше, висловлюється думка про те, що внаслідок недосконалої методології визначення показники рентабельності аграрного виробництва є завищеними. Згідно з розрахунками Л. Тулуша скориговані показники рентабельності у 2014–2015 рр. на 20–25 в.п. нижче, ніж показники, оприлюднені Держслужбою статистики [8], що значно скорочує можливість аграрних виробників щодо формування власних фінансових ресурсів та фінансового забезпечення процесу відтворення.

По-друге, у 2016 р. державою було збільшено податкове навантаження на сільськогосподарських товаровиробників шляхом підвищення єдиного податку (додаткове податкове навантаження за розрахунками становитиме 2,1 млрд. грн.); запроваджено перехідні умови у застосуванні спеціального режиму по сплаті ПДВ (збереження 15% у розпорядженні виробників за операціями із зерновими та технічними культурами, 80% – за операціями з продукцією тваринництва, 50% – за іншими сільськогосподарськими операціями); значно скорочено обсяги прямої бюджетної підтримки (на підтримку галузі тваринництва у поточному році передбачено 50 млн. грн., на фінансову підтримку заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів – 300 млн. грн.).

Водночас додатковими чинниками скорочення власних джерел інвестиційного забезпечення галузі можна вважати зниження фінансових результатів підприємств через погіршення цінової кон'юнктури на окремі види продукції на агропродовольчому ринку; девальвацію національної валюти; брак іноземних інвестицій тощо. Отже, є всі підстави для прогнозування погіршення умов процесу формування власних джерел інвестицій більшістю товаровиробників.

За таких обставин значно підвищується роль держави у регулюванні та стимулюванні інвестиційної активності в аграрному секторі. Як зазначає Т. Затонацька, в Україні започатковано ряд інституційних змін, однією з яких є податкова реформа, метою якої є запровадження у 2016 р. дієвого механізму «інвестиційного податкового кредиту» задля стимулювання нових інвестицій у країні. Пропонується замінити податкові пільги наданням прозорої прямої бюджетної підтримки в процесі проведення євроінтеграційних змін [9].

В цьому контексті Мінагрополітики розроблено Стратегію розвитку аграрного сектору «3+5», одним із основних пріоритетів якої визначено реформу системи державної підтримки з акцентом на дрібних фермерів, а основними інструментами реалізації такої підтримки визначено компенсацію кредитних ставок; розвиток страхування; використання державної інфраструктури; створення фонду підтримки малих сільськогосподарських виробників; субсидування дрібних фермерів. На підтримку малих і середніх виробників передбачено виділення з бюджету коштів у розмірі 1% від обсягу виробництва сільськогосподарської продукції, що, згідно з експертними оцінками, у 2017 р. може скласти 5,5 млрд. грн.

Попри обґрунтованість зазначених напрямів реформування державної підтримки аграрного сектору євроінтеграційними прагненнями, вважаємо за доцільне висловити авторську позицію щодо очікуваного скасування з 2017 р. непрямой підтримки галузі. Через те, що у 2014 р. непряма державна підтримка за рахунок спеціального режиму акумуляції ПДВ становила 19,8 млрд. грн., у 2015 р. – 28 млрд. грн., згідно з оцінками експертів лише запровадження перехідних умов у його застосуванні у 2016 р. приведе до вилучення обігових коштів підприємств на суму 27 млрд. грн., які використовувались на виробничі цілі за умови відсутності джерел їх заміщення; падіння обсягів виробництва на 4,3–4,5%; зменшення обсягів валютної виручки від експорту аграрної продукції в розмірі близько 1 млрд. доларів.

За умови переходу у 2017 р. від державної підтримки за рахунок спеціального режиму акумуляції ПДВ до прямої бюджетної підтримки цільової групи виробників навіть у разі повного виконання бюджетних видатків в обсязі 5,5 млрд. грн. власні інвестиційні ресурси аграрних підприємств суттєво скоротяться, а отже, зменшиться і можливий рівень їх інвестиційного забезпечення. Однак задекларований проектом Державного бюджету на 2017 р. дефіцит в розмірі 77,5 млрд. грн. (10% бюджетних видатків) значно послаблює ймовірність виконання зазначених видатків бюджету. Вважаємо, що у середньостроковій перспективі перехід від державної підтримки через податкові пільги на підтримку з бюджету є необґрунтованим. Задля стимулювання нарощування інвестиційного забезпечення аграрного сектору в умовах посилення податкового навантаження на аграрних товаровиробників необхідно не лише напрацювати комплекс програм державної підтримки, але й забезпечити відповідне їх фінансування.

Висновки. Посилення стратегічного значення аграрного сектору в національній економіці сприяє підвищенню його інвестиційної привабливості, про що свідчить позитивна динаміка нарощування показників інвестиційного забезпечення. Незважаючи на те, що темпи нарощування інвестицій в сільське господарство

майже втричі вищі, ніж середні по економіці, а щорічне зростання норми накопичення в сільському господарстві становить 0,27 в.п., тоді як частка інвестицій в економіку в структурі ВВП знижувалася на 0,06 в.п., в структурі інвестицій на галузь припадає лише 10,7%, що не є достатнім. Із застосуванням регресійного аналізу визначено щільний зв'язок між рівнем інвестиційного забезпечення та ефективністю використання угідь, особливо – продуктивністю праці, та встановлено, що найбільш істотні резерви підвищення рентабельності закладено у додатковому залученні прямих іноземних інвестицій в аграрний сектор.

Задля стимулювання нарощування інвестиційного забезпечення аграрного сектору в умовах посилення податкового навантаження на аграрних товаровиробників, зниження фінансових результатів підприємств через погіршення цінової кон'юнктури на окремі види продукції, девальвацію національної валюти необхідно не лише напрацювати комплекс програм державної підтримки, але й забезпечити відповідне їх фінансування. Обґрунтовано, що перехід від державної підтримки через податкові пільги до бюджетного фінансування галузі повинен бути поступовим, поетапним, базуватися на реальних показниках доходної бази бюджету, враховувати параметри формування інвестиційного забезпечення аграрного сектору, достатні для досягнення стратегічних цілей його розвитку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Калашніков А. Теоретико-методичні та практичні засади інвестиційного забезпечення розвитку аграрного сектора : [монографія] / А. Калашніков. – Х. : ФОРМ Панов А.М., 2016. – 171 с.
2. Коденська М. Мотиваційні чинники інвестиційного забезпечення розвитку аграрно-промислового виробництва / М. Коденська // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. – 2013. – № 2. – С. 62–66.
3. Михайлова Л. Передумови забезпечення ефективного інвестиційного процесу в умовах глобалізації та інтернаціоналізації бізнесу / Л. Михайлова // Система національного менеджменту в контексті інтеграційного виміру : [монографія] / за наук. ред. Л. Михайлової. – Суми : ПП Вінниченко М.Д. ; ФОРМ Литовченко Є.Б., 2014. – С. 161–173.
4. Кісіль М. Пріоритетні напрями інвестицій у аграрну сферу України в умовах нестабільності / М. Кісіль // Вісник ХНАУ. Серія «Економічні науки». – 2015. – № 1. – С. 83–90.
5. Гуроров О. Інвестиційне забезпечення розвитку сільськогосподарських підприємств: лекція / О. Гуроров. А. Калашніков. – Х. : Харк. нац. аграр. ун-т ім. В.В. Докучаєва, 2014. – 42 с.
6. Катан Л. Інвестиційне забезпечення сталого розвитку аграрної сфери України в контексті сучасних світових тенденцій / Л. Катан // Вісник Дніпропетровського державного аграрного університету. – 2013. – № 1. – С. 177–180.
7. Калашнікова Т. Інвестиційне забезпечення розвитку аграрного сектору економіки / Т. Калашнікова // Економіка АПК. – 2009. – № 8. – С. 79–84.

8. Тулуш Л. Оцінювання рентабельності діяльності як передумова надання держфінпідтримки сільгосп підприємствам / Л. Тулуш, О. Гріщенко // Економіка АПК. – 2016. – № 7. – С. 60–71.
9. Затонацька Т. Світові тенденції формування напрямів державної інвестиційної політики: практика реалізації в Україні / Т. Затонацька // Економічний часопис – XXI. – 2016. – № 156(1–2). – С. 26–30.
10. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.